

Projekt

Stanowisko

Rady Miasta Biała Podlaska

z dnia ... . 2023 r.

w sprawie obchodów 100. rocznicy powstania Podlaskiej Wytwórni Samolotów i jej roli w rozwoju miasta Biała Podlaska

Podlaska Wytwórnia Samolotów (PWS) funkcjonowała 16 lat, była przedsiębiorstwem, w którym wykorzystywano najnowocześniejszą wówczas myśl techniczną i produkcyjną. PWS z Białej Podlaskiej wniosła ogromny wkład w rozwój polskiego lotnictwa, współtworząc jego wspaniałą historię. Jednocześnie nie była zamkniętą w sobie enklawą produkcyjną, ale żywym społecznym organizmem, promieniującym na miasto i z nim zżytym.

Przedwojenny wicestarosta bialski Bolesław Górny w wydanej w 1939 r. „Monografii Powiatu Bialskiego Województwa Lubelskiego” napisał: „Pod wpływem Wytwórni, śpiąca Biała Podl., posiadająca w roku 1924 jeszcze wszystkiego 8000 mieszkańców, rozwinęła się na duży promieniujący ośrodek miejski”. Miasto w roku 1938 liczyło już prawie 21 tys. ludności. Największym udziałowcem spółki PWS był starannie wykształcony, z wielkim zmysłem organizacyjnym, baron dr inż. Stanisław Rosenwerth-Różyczka, właściciel majątku ziemskiego w położonej nieopodal Cieleśnicy. W Białej Podlaskiej prowadził browar, a w urzędzenia browarnicze zaopatrywał się w Zakładach Mechanicznych Plage i Laśkiewicz w Lublinie, które równocześnie zajmowały się produkcją samolotów. Baron postanowił zająć się i tą dziedziną. Z inż. Witoldem Rumbowiczem z Zakładów Plage i Laśkiewicz, prof. Antonim Ponikowskim, rektorem Politechniki Warszawskiej oraz prof. Czesławem Witoszyńskim, aerodynamikiem, założył spółkę. Została ona **27 listopada 1923 r.** zarejestrowana w Sądzie Okręgowym w Warszawie pod nazwą **Podlaska Wytwórnia Samolotów**. Do spółki Rosenwerth wniósł majątek w postaci browaru, fabryki maszyn rolniczych, magazynów Podlaskiego Syndykatu Rolniczego, gruntów i wkładu finansowego w wysokości 100 tysięcy złotych. Nieruchomości były zlokalizowane w dzielnicy Wola, pomiędzy dworcem kolejowym, dzielnicą Odpadki i wsią Rudka. W pół roku po zarejestrowaniu spółki, władze lotnicze wydały zezwolenie na produkcję samolotów. W kwietniu 1924 roku zawarto pierwszy kontrakt z Departamentem Żeglugi Powietrznej Ministerstwa Spraw Wojskowych na budowę samolotów licencyjnych Potez XV. Kolejne miesiące przynosiły nowe kontrakty. To pozwoliło na rozbudowę i wzrost zatrudnienia.

Do Białej Podlaskiej przybywała z całego kraju wysoko wykwalifikowana kadra techniczna. Zatrudnienie znajdowali też mieszkańcy. Na początku lat 30. XX w. w wytwórni pracowało ok. 1200 osób. Ambicje udziałowców i dyrekcji nie ograniczały się tylko do produkcji samolotów licencyjnych. W 1925 roku powstało Studium Badawcze, będące załączkiem biura konstrukcyjnego. Zaczęły powstawać własne konstrukcje sygnowane znakiem PWS. Produkowano samoloty dla wojska i na potrzeby cywilne, do aeroklubów, linii lotniczych i dla osób prywatnych - maszyny myśliwskie, rozpoznawcze, szkolno-treningowe, łącznikowe, pasażerskie i sportowe. W tej plejadzie konstrukcji znajdowały się też szybowce, wytwarzane we Lwowskich Zakładach Lotniczych będących filią PWS.

Wielkim osiągnięciem było wybudowanie pierwszego w Polsce tunelu aerodynamicznego, co podniosło poziom opracowywanych projektów. Wyprodukowanych zostało w Białej Podlaskiej 1505 statków powietrznych. W Podlaskiej Wytwórni samolotów wyprodukowano samolotów najwięcej, spośród wszystkich fabryk lotniczych w Polsce międzywojennej.

Oprócz znakomicie rozwijanej produkcji samolotów i prac projektowych nad nowymi konstrukcjami lotniczymi, w wytwórni prowadzona była ożywiona działalność o charakterze społecznym i kulturalnym. Funkcjonowało przyfabryczne Gimnazjum Mechaniczne, działała orkiestra dęta i zespół mandolinowy, koło teatralne oraz chór. W 1931 r przy wytwórni utworzona została kooperatywa, której nadano nazwę „Spółdzielnia Pracowników PWS”. Jej członkami zostali pracownicy - od robotników, po kadrę inżynierską i dyrektorską. Spadkobiercą tradycji tej spółdzielni jest „Społem” PSS w Białej Podlaskiej.

1 września 1939 r. gdy Niemcy napadły na Polskę, rozpoczęła się w Europie II wojna światowa. O godz. 6.00 niemiecki Dornier Do-17 zrzucił bombę zapalającą na PWS, zaś o godz. 17:00 odbył się niszczycielski nalot na Białą Podlaską, w tym wytwórnię. Czego do 17 września nie udało się zniszczyć Niemcom, wkrótce wywieźli Sowieci. PWS przestała istnieć.

Niewątpliwie Podlaska Wytwórnia Samolotów wywarła wielki wpływ na funkcjonowanie miasta i życie jego mieszkańców. Już w 2022 roku Rada Miasta Biała Podlaska zdecydowała, by nowo wybudowane duże rondo na przecięciu Alei Jana Pawła II z ulicą Janowską otrzymało nazwę „Rondo Podlaskiej Wytwórni Samolotów”. Godne wsparcia jest zamierzenie środowiska bialskich lotników, czego potwierdzeniem jest wynik uzyskany przez nich w ramach Budżetu Obywatelskiego, by tegoroczne obchody 100-lecia powstania wytwórni zostały zwieńczone monumentem o charakterze lotniczym, umieszczonym na tym właśnie rondzie. Miałaby to być replika samolotu WS-26. Ta konstrukcja była największym sukcesem bialskiej fabryki, zarówno konstrukcyjnym, jak i finansowym. Tu zaprojektowany i produkowany samolot cieszył się znakomitą opinią, przede wszystkim w wojsku, które było głównym odbiorcą, ale i u innych użytkowników. Wyprodukowanych zostało aż 320 takich maszyn.

Podlaska Wytwórnia Samolotów miała wielkie znaczenie dla Białej Podlaskiej nie tylko w kategoriach produkcyjnych, technicznych i technologicznych, ale i rodzinnych. Wiele osób do dziś podkreśla z dumą, że ich ojcowie, wujowie, czy dziadkowie pracowali w PWS. Dlatego upamiętnienie 100. rocznicy powstania Podlaskiej Wytwórni Samolotów i jej znaczenia oraz roli w rozwoju miasta Biała Podlaska, będzie przypomnieniem dla wszystkich mieszkańców Białej Podlaskiej, zwłaszcza dla młodych bialczan, jak ogromny, wręcz ponadczasowy wpływ wywarła Podlaska Wytwórnia Samolotów na obecny kształt i rozwój nie tylko naszego miasta, ale i całego kraju.

PREZYDENT MIASTA

/ - /

Michał Litwiniuk